

LOT DER 'ROMOESJA'S'

clandestien naar zijn woonplaats teruggekeerd. Voor de in de mijnen werkende *romoesja's* was dat moeilijk. Dat waren er aanvankelijk twintig-, later vijftienduizend. Tan Malaka, tewerkgesteld bij de administratie van een der mijnen, zag van nabij hoe het hun verging. 'De arbeiders', aldus zijn biograaf Poeze,

'stierven bij tientallen ten gevolge van gebrek aan voedsel en aan medische verzorging. Zij zochten langs de weg een plaats om te sterven. Zij werden vaak in massagraven langs de weg gelegd, die in de natte *moesson* onderliepen . . . Per maand lieten op een totaal van vijftienduizend arbeiders vier- à vijfhonderd het leven.'¹

Ten tijde van Japans capitulatie waren bij de mijnen in Bantam nog maar ca. tienduizend *romoesja's* aanwezig.

★

Onder verscheidene groepen *romoesja's* die van Java werden afgevoerd, was de sterfte naar verhouding nog aanzienlijk hoger.

Wij hebben over de lotgevallen der betrokkenen helaas maar weinig rapporten maar zij wijzen alle in dezelfde richting.

Zo vertrok in '43 een zeven-en-vijftigjarige *mandoer* (opzichter) uit Semarang. 'Ik moest', zo verklaarde hij in augustus '46²,

'voor de assistent-*wedono* verschijnen. De daar aanwezige Japanners zeiden mij, dat ik voor drie maanden naar Celebes moest om daar te werken. Ik zou een hoog loon, goede voeding en behoorlijke kleding krijgen. Wij vertrokken met honderd man en ik kreeg de leiding. Het waren allen eenvoudige *desa*-mensen . . . Van . . . Midden-Java werden wij naar . . . Oost-Java gebracht, waar wij koeliewerk moesten verrichten. De koelies ontvingen 50 cent per dag en ik 75 cent, hoewel men mij één gulden beloofd had. Wij werkten daar twee maanden en in die tijd werden er negenduizend koelies . . . verzameld. Daarna werd ik met vijftienhonderd man naar Raha gezonden op het eiland Moena ten zuidoosten van Celebes. Ik kreeg vijftig man onder mij. Wij maakten de overtocht in een houten Japans schip, waarin de vijftienhonderd man werden samengeperst . . . Na tien dagen bereikten wij Makassar, waar ons één dag rust werd gegeven. Daarna vervolgden wij onze tocht naar Raha. Onderweg vielen er geen doden.

¹ H. A. Poeze: *Tan Malaka*, p. 517, 519. ² Tekst van zijn rapport d.d. 16 aug. 1946 in *NI*, p. 505-06.